

לפרשת יתרו: ענייני שבועה

1		
	<u>שמות פרק כ, ו</u>	
	לא תשא את שם ה' א-להיך לשווא — כי לא ינקה ה' את אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא!	
	א. חומרתה של שבועת שווא נובעת מן העובדה שהיא מזלזלת ומבזה את ה'	
2		
	<u>ר' אברהם אבן עזרא</u>	
	<p>והנה טעם לזכור השם, כי כאשר הוא השם אמת, כן יהיה דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו כאילו מכחיש את השם. ומנהג אנשי מצרים עד היום, אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות. ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה, בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא. אי"כ למלך בשר ודם, כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא. ...</p> <p>ורבים חושבים, כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו. כי הרוצח והנואף, שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף, כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא, ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה, אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילתו בה, כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה, והוא להם לשון צחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה, תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו!</p>	
	ב. החשש מנשיאת שם ה' לשווא עלול להתייחס גם לדתיות חיובית	
3		
	<u>תלמוד בבלי ברכות לג ע"א</u>	
	<p>ואמר רב ואיתימא ריש לקיש, ואמרי לה רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו: כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום: "לא תשא".</p> <p><u>מדרש (כתב יד, מובא בתורת שלמה, פרשת יתרו, קפח)</u></p> <p>כל המברך ברכה שאינה צריכה, או התפלל תפילה בלא כוונה או בלא זמנה, נושא שם שמים לבטלה, עליו הכתוב אומר "לא ינקה ה'".</p>	
	ג. איסור על שימוש בשם ה' למטרות אנושיות	
4	5	
	<u>קאסוטו</u>	<u>תהלים פרק כד, ג-ד</u>
לא תשתמש בשם ה' לכל דבר שוא, לא רק לשבועת שוא כפי הפירוש המקובל ... אלא בכלל לכל מיני דברי שוא שבני אומות העולם משתמשים בעדם בשם אלוהיהם, כגון השבעות, כישופים, ניחושים וכיוצא באלה.	<p>מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו? נקי כפיים ובר לבב אֲשֶׁר לֹא נִשָּׂא לְשׁוֹא נִפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה.</p> <p><u>תהלים פרק קלט, כ</u></p> <p>אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לְמִזְמָה — נִשָּׂא לְשׁוֹא עֲרִיךְ.</p> <p>רש"י: מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם ומכניס אלהותך לעבודת גילולים ... נשאו לשוא אויביך את שמך.</p>	

... my concern is not whether God is on our side; my greatest concern is to be on God's side, for God is always right (Abraham Lincoln).

הלכות שבועות

הצד השלילי שבשבועה

רמב"ם, משנה תורה, הלכות שבועות, פרק א

ארבעה מיני שבועות הן: **שבועת ביטוי ושבועת שוא ושבועת הפקדון ושבועת העדות.**

שבועת ביטוי הוא שנאמר בתורה או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב ... כגון שנשבע על דבר שעבר שנעשה או שלא נעשה, ועל דבר שעתיד להיות שיעשה ושלא יעשה. ... שאכלתי, או שזרקתי אבן לים, או שדבר פלוני עם פלוני, או שלא אכלתי, או שלא זרק אבן לים, או שלא דבר פלוני עם פלוני.

שבועת שוא ... כגון שנשבע על האיש שהוא אשה, ועל האשה שהוא איש, ועל עמוד של שיש שהוא של זהב, וכן כל כיוצא בזה.... שנשבע על דבר ידוע שאין בו ספק לאדם שהוא כן, כגון שנשבע על השמים שהוא שמים, ועל האבן זו שהיא אבן, ועל השנים שהם שנים ... שנשבע לבטל את המצוה, כיצד כגון שנשבע שלא יתעטף בציצית ... שנשבע על דבר שאין כח בו לעשות, כיצד כגון שנשבע שלא יישן שלשה ימים לילה ויום רצופים, או שלא יטעום כלום שבעה ימים רצופים וכן כל כיוצא בזה ...

שבועת הפקדון — כיצד? כל מי שיש ממון חבירו בידו בין פקדון בין מלוה או שגזלו או עשקו או מצא לו אבדה ולא החזירה וכיוצא בזה ותבע ממנו ממון שיש לו בידו וכפר בו הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר לא תכחשו זו אזהרה לכפירת ממון, ואין לוקין על לאו זה, ואם נשבע לו על שקר על ממון שכפר בו הרי זה עובר בלאו אחר ועל זה נאמר לא תשקרו איש בעמיתו זו אזהרה לנשבע על כפירת ממון...

שבועת העדות — כיצד? העדים שידעו עדות ממון ותבעם בעל העדות להעיד לו וכפרו בעדותן ולא העידו ונשבעו שאינן יודעין לו עדות זו היא נקראת שבועת העדות ...

יחסה המאוזן של ההלכה אל השבועה

הרב אהרן ליכטנשטיין (שיעור, מופיע באתר האינטרנט של ישיבת הר עציון)

התייחסות מיסטית לדיבור או לשבועה מוכרת לנו מהמחשבה הקלאסית, כולל המיתולוגיה היוונית, אך ככל שעוברים על עולמינו המודרני תהליכי חילון — כך הולכים ביטויים כאלו ופוחתים. **ההשקפה היהודית מצויה אי שם בין התפיסה הקמאית העתיקה, המעניקה לדיבור השפעות מאגיות, ובין התפיסה הרציונאלית המודרנית, המלגלת לשבועות ולקללות.** ההלכה מכירה במשקל מטאפיסי סגולי של שבועה, אך בתנאי שמקורה רציונאלי. יחסינו בא לידי ביטוי במיוחד בדין ה"אדם בשבועה" (כו.), שלפי רוב הראשונים שייך לעצם הגדרת שבועה. לפי דין זה, לפליטת פה

שנזרקה לחלל האויר אין דין שבועה. רק אם מאחורי ההיגד עומדת דעת האדם — לאפוקי מעידה מילולית או כל דיבור הבנוי על אינפורמציה מוטעית — נוצרת חלות עתידית, שיש לה, כפי שראינו, גם השלכות שאינן רציונאליות. בנקודה זו שונה ההלכה מהדרמה היוונית בצורה קוטבית: במיתולוגיה יש להיגדים וקללות שנאמרו בטעות כוח מאגי בעצם המילים, והאדם שנשבע בטעות עתיד למצוא את עצמו בורח כל ימי חייו מהכוחות העליונים שעורר. היהדות אינה מעניקה משקל דומה למילה כשלעצמה, אך ודאי שהיא רחוקה גם מהגישה הרציונאליסטית, שאינה מכירה בפן המסתורין שבהוויה.

הצד החיובי שבשבועה

9

רמב"ם, משנה תורה, הלכות שבועות, פרק יא

כשם ששבועת שוא ושקר בלא תעשה, כך מצות עשה שישבע מי שנתחייב שבועה בבית דין בשם שנאמר ובשמו תשבע זו מצות עשה, שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא והדור וקדוש גדול הוא להשבע בשמו.

שלושה מיני שבועות הן שחייבין בהן מן התורה, ואלו הן: מי שטענו חבירו מטלטלין והודה במקצתן וכפר במקצתן, ומי שכפר בכל המטלטלין שטענו ועד אחד מעיד עליו ומכחישו הרי אלו שתי שבועות על ידי טענת ודאי וכפירה, וכן שומר שטוען שאבד דבר שהפקידו אצלו או נגנב או מת וכיוצא בזה הרי זה נשבע מספק, שאין בעל הפקדון יודע אם אמת טוען זה השומר או שקר, והוא נשבע מן התורה שנאמר שבועת ה' תהיה בין שניהם.

איומי שבועה — שיתוק המערכת המשפטית?

10

ושבועת הדיינין בין שהיתה של תורה או של דברי סופרים בין על טענת ודאי בין על טענת ספק כך היא, הנשבע אוחז ספר תורה בזרועו והוא עומד ונשבע בשם או בכינוי בשבועה או באלה מפיו או מפי הדיינין, ...

וכיצד מאיימין על הנשבע? אומרין לו הוי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה למשה לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקח וכאן נאמר לא ינקח, כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו שמחפין על זה, ולא עוד אלא גורם להפרע משונאיהם של ישראל שכל ישראל ערבין זה בזה שנאמר אלה וכחש ורצוח וגו' וכתוב אחריו על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה, כל עבירות שבתורה תולין לו שנים ושלושה דורות אם יש לו זכות וכאן נפרעין מיד ... וענין האיום הזה כלו בלשון שהן מכירין אומרים להם כדי שיבינו בדברים ויחזור החוטא למוטב.

אמר איני נשבע פוטרין אותן ונותן מה שטענו חבירו, וכן אם אמר הטוען איני משיבועו ופטרן הולכין להן. אמר הריני נשבע וחבירו תובע, העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וגו', ואומרין לו לא על דעתך אנו משיבועין אותך אלא על דעתנו ועל דעת בית דין. אע"פ שאין מאיימין איום זה בשבועת טענת ספק כמו שבארנו ולא בשבועת הסת, צריכין הדיינין לפצור

בבעלי דינין אולי יחזרו בהן עד שלא תהיה שם שבועה כלל.

הגישה המודרנית שקובעת שיש להימנע מלהישבע אפילו על אמת

11

שו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן ח

ועל אודות אם יש להמנע מלהשבע אפילו על אמת. הנה באו"ח שם בסי' קנ"ו נפסק על כך, דיזהר מלישבע אפילו באמת שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אע"פ שהיו מקיימים אותם ... ואליבא דהרמב"ם צריכים לחלק ולומר דשאני ההיא דאלף עיירות דינאי וכו' מפני שהיו נשבעים ללא צורך, ולכן נכללו בכלל הנשבעים שבועה שאין צורך אליה שהתורה מזהירה ממנה כדכותב הרמב"ם שם בסה"מ. ...

... לפי הנ"ל מובן מה שמובא ברדב"ז ח"ד סי' רי"א דבעלי תורה ובעלי מעשה אינם רוצים להשבע בב"ד ע"ש, ולא עוד אלא שכן מקובל הדבר גם בקרב ההמונים החרדים לדבר ד' שלא לישבע אפילו על האמת [ודברי רדב"ז אלה סותרים את מה שמובא בספר שו"ת שערי דעה ח"א סי' ק"צ שמצא כתוב בזה ע"ש הרדב"ז דמה שנזהרים רוב עולם שלא לישבע על אמת בשביל ממון ורבים מהחרדים לדבר ד' מפסידים ממון עי"ז שהוא חסידות של שטות ע"ש ...].

ובדבר מנהג ישראל זה לעשות כל טצדקי שלא לישבע אפילו על האמת ואפילו אם יגיע לו הדבר לידי הפסד ממון, נועץ בספר שו"ת אבן יקרה ח"א חחו"מ סי' ו' **את יסוד תקנות הארצות לענין פשרה על השבועה שישלם שלישי בעד השבועה.** ומבאר את זה באופן נאות, משום דהא דאמת הרמב"ם ומוני המצוות העומדים בשיטתו מנו שבועת אמת במנין המצוות, והיינו שבעת שיצטרך לישבע ישבע בשמו של הקב"ה והטעם הוא שהוא קידוש שמו הגדול כשנשבעים בשמו וכמ"ש החינוך מצוה תל"ה, ומאידך מבואר ביתר המקומות שיזהר לישבע אפילו באמת ועל כרחנו שיש במניעתה קידוש השם יותר שיראים אנו וחרדים להזכיר את השם אפילו על האמת וא"כ בשני האופנים יש כאן קידוש השם אם בהשבועה ואם בההמנע ממנה, אך בהמניעה יש קידוש השם יותר, והנה אם זה תובע מחבירו מנה ואם ישבע יגבה הכל ואם לא ישבע יפסיד הכל הנה גם אם ישבע באמת יקדש השם כנ"ל אך לא יהי קידוש השם גדול כ"כ כמו אם לא ישבע, והא אמרינן בש"ס ב"ק ד' ט' **דהידור מצוה הוא עד שלישי** וע"כ אם יוכל הלה להשיג מצות קידוש השם היותר גדול והיינו מניעת השבועה מחויב הוא לוותר שלישי ממה שיהי לו אם יקיים מצות קידוש השם ע"י השבועה שאז יגבה הכל...

מאמור יוצא לנו, דלא מיבעיא כשאין הפסד ממון דיש יסוד לדבר שצריך להמנע בכל מאי דאפשר מלהישבע אפילו על אמת, אלא אפילו כשיגיע לו הדבר לידי הפסד ממון ג"כ צריך לעשות כל טצדקי שלא יבוא לידי שבועה, אם כי בכה"ג לא נוכל לומר שצריך להמנע בלי תנאי, וכדכותב בשו"ת אבן יקרה שם דאין שום סברא כלל לומר שיהי' בשבועת אמת במקום פטור או חיוב ממון איסור מוחלט בלי תנאי דא"כ לא שבקת חיי לכל ירא את ד' ... דכל הרוצה ליטול יבא ויתבענו והוא ימנע מלישבע ויהי' מוכרח לשלם או במקום נשבע ונוטל יכפרנו עי"ש.